

Generácia 1822 v kultúrnej pamäti

Dana Hučková

**HUČKOVÁ, D.: Generation 1822 in cultural memory
SLOVENSKÁ LITERATÚRA, vol. 70, 2023, no. 1, pp. 36-51**

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2023.70.1.3>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6157-8821>

Key words: generation, cultural memory, literary memory, Slovak literary Romanticism, literary representations

In the context of memory studies, literary texts can be understood as media of collective memory; through selection, reconstruction, and updating of chosen topoi, images, or personalities, they perform such functions as forming the understanding of the past, transfer of historical images, construction of memory relations, or reflection of the processes and problems of collective memory. In this sense, literature forms collective images of the development and meaning of past events, eminent personalities of the past, interprets the present, and projects the future. Moreover, for an understanding of the symbolic meaning of the elements for which Pierre Nora coined the term “places of memory” and Jan Assmann conceptualised as “figures of memory”, processes of reception and context are also crucial. This theoretical background also determines the approach to literary and literary-journalistic texts related to representatives of Slovak literary Romanticism born in 1822 (Ján Francisci, Janko Král, Ján Kalinčiak, Ján Palárik, Štefan Marko Daxner, and Peter Michal Bohúň) and, in the case of Andrej Sládkovič, in 1820. This group formed a strong national revivalist generation whose literary representations provide all three types of collective memory identified by J. Assmann: communicative, cultural, and political.

Kľúčové slová: generácia, kultúrna pamäť, literárna pamäť, slovenský literárny romantizmus, literárne reprezentácie

Rok 1822 je spoločným rokom narodenia početnej skupiny slovenských dejateľov stojacich – povedané v dikcii staršej historiografie – „v službe národa a pokroku“ (Rapant 1965), ktorých aktivity výrazne formovali podoby slovenskej kultúry a širšie aj politického, verejného a náboženského života od štyridsiatych rokov 19. storočia. Výberovo a v abecednom poradí k nim patria osobnosti ako Peter Michal Bohúň (1822 – 1879), Štefan Marko Daxner (1822 – 1892), Ján Francisci (1822 – 1905), Jakub Grajchman (1822 – 1897), Ján Kalinčiak (1822 – 1871), Janko Král (1822 – 1876), August Horislav Krčméry (1822 – 1891), Ján Palárik (1822 – 1870), Ludovít Reuss (1822 – 1905), August Roy (1822 – 1884), Ján Rotarides (1822 – 1900) či Samuel Štefanovič (1822 – 1910). Spolu s ďalšími druhmi, narodenými medzi rokmi 1811 až 1829, no predovšetkým v dvadsiatych rokoch 19. storočia (v rozpätí od vekovo najstaršieho Michala Miloslava Hodžu, 1811 – 1870, po najmladšieho Jána Bottu, 1829 – 1880), sú tradične označovaní pojmi štúrovci, štúrovská generácia, pokolenie štúrovcov, Štúrova škola, Štúrovi žiaci či Štúrova družina. Sú to zväčša neskoršie charakteristiky takpovediac „zvonka“,¹ stanovujúce isté rámce a zároveň zabezpečujúce už na prvý pohľad jasnú a bezproblémovú ideovú identifikáciu v kontexte národných dejín.

Okrem mena kľúčovej osobnosti Ludovíta Štúra (1815 – 1856) sa však v tradične používaných označeniach opakuje či varíruje aj pojem generácia, odkazujúci na skupinu ľudí narodených v tom istom roku alebo v rovnakom časovom období, čiže vrstovníkov (sociológia používa termín kohorta), ktorých spájajú spoločné zmýšľanie, záujmy a aktivity (Kabátek [online]). Zo sociologického hľadiska ide v prípade štúrovcov navyše o takzvanú aktívnu alebo strategickú generáciu, ktorá býva definovaná tým, že „za určitých podmienok alebo určitého súboru objektívne priaznivých okolností dokáže vytvoriť silné generačné vedomie alebo ideológiu politickej zmeny, ktorá je dostatočná na to, aby priniesla silnú sociálnu zmenu. Politická sila strategickkej generácie sa meria tým, že jej svetonázor významne podmieňuje okolnosti nasledujúcich generácií. Strategická generácia generuje podmienky myslenia a konania nasledujúcich kohort“ (Turner 2002: 16).

Ak aktuálne literárnohistorické výskumy slovenského romantizmu revidujú pomenovanie štúrovci, teda zovšeobecňujúceho skupinového označenia založeného na vytýčení mena L. Štúra ako intelektuálneho/politického/kultúrneho vodcu, a hľadajú inú spoločnú charakteristiku členov generačného hnutia,² pri východiskovej opore v sociologickom výskume sa ponúka rozšírenie literárnohistorického výkladového obrazu aj z iného uhla pohľadu. Novou inšpiráciou sú teoretické koncepcie takzvaných pamäťových štúdií, presnejšie

1 Ich vlastná skupinová sebaidentifikácia je čitateľná najmä v textoch autobiografického a memoárového žánru; k tejto problematike napríklad Taranenkova 2016; Molda 2017.

2 Namiesto označenia štúrovci sa zvyrazňuje aspekt estetickkej a poetologickej príslušnosti k umeleckej epoche alebo literárnemu obdobiu (romantici) či prvok účasti na ideovom modeli národnej kultúry (obrodenci) (Zajac 2016). Okrem toho nové interpretácie literatúry slovenského romantizmu revidujú jednak starší monolitný výkladový model (Piroščáková 2019b: 105), jednak narušajú predstavu o imanentnej homogenosti súvekeho národného hnutia, zohľadňujúc fakt, že hnutie romantickkej generácie vôbec nebolo lineárnym procesom, ale zahŕňa v sebe i napätie a konflikty a je výsledkom pôsobenia množstva kultúrnych, náboženských, politických i ekonomických síl. Na úrovni literatúry to znamená tiež prítomnosť viacerých (hoci často len ponorných) filozoficko-estetických prúdov a línií (Goszczyńska 2008, 2015; Majerek 2011; Zajac – Schmarcová 2019; Bilińska 2019, 2021; Piroščáková 2010, 2019a; Schmarcová 2019a, 2019b).

38 integratívneho výskumu kultúrnej pamäti a literatúry, kde sa nanovo riešia – ako doteraz nevyužitý potenciál – aj otázky generácie, generačnosti a genealógie ako súčasti literárnej histórie (Erll 2014: 385; Grugger – Holzner 2021).

Moderné výskumy kolektívnej pamäti, kultúrnej pamäti, kultúry pamäti a kultúry spomínania³ prehodnocujú, no predovšetkým rozvíjajú teórie formulované v dvadsiatych rokoch 20. storočia, ktoré preniesli kategóriu pamäti z oblasti biológie aj do oblasti sociálnych a humanitných vied a kultúry. Nezávisle od seba sa o to vtedy pričínili francúzsky filozof Maurice Halbwachs (1877 – 1945) a nemecký historik umenia Aby Warburg (1866 – 1929) (Assmann [1988] 2015: 50). Zatiaľ čo M. Halbwachs v štúdiu *Sociálne rámce pamäti* (originálny názov *Les cadres sociaux de la mémoire*) z roku 1925 a v ďalších rozpracovaniach témy (až po posmrtno vydanú knihu *Kolektívna pamäť/La mémoire collective*, 1991) ponúkol filozoficko-sociologickú analýzu pamäti a spoločnosti, s hlavnou tézou, že pamäť nie je možná mimo spoločnosti, teda že kolektívne spomienky sú sociálne konštruované, A. Warburg sa svojím projektom *Obrazový atlas Mnemosyne* (Bildertlas Mnemosyne)⁴ koncentroval na psychologicko-historické súvislosti umenia, obrazy vnímal ako výraz ľudskej skúsenosti, na základe čoho prišiel k záveru, že jestvujú isté univerzálne typy zobrazenia platné bez ohľadu na kultúru, priestor a čas, ktoré nazval spojením „formuly pátosu“ – neskorší interpreti Warburgovho konceptu ich definujú ako „kultúrne spredmetnenia“ so schopnosťou „stabilizovať kultúrnu pamäť“ (Assmann [1988] 2015: 54) či „cirkulujúce vizuálne stopy pamäti“ (Benedek 2020 [online]). Na úrovni literatúry zachytil taketo „spoločné miesta“ – v podobe toposov – nemecký literárny historik a romanista Ernst Robert Curtius (1886 – 1956) v knihe *Európska literatúra a latinský stredovek* (1948, druhé prepracované vydanie 1955).⁵

Hoci teórie M. Halbwachsa a A. Warburga sa následne na istý čas dostali do úzadia, v šesťdesiatych rokoch pripomenula tradíciu ars memoriae od antiky po novovek anglická historička Frances Amelia Yatesová (1899 – 1981) knihou *Umenie pamäti* (*The Art of Memory*, 1966) (Flanderka 2013: 51), kde skúmaný predmet prezentovala ako príklad okrajovej a výskumne prehliadanej témy, ktorá je však záležitosťou všetkých a dotýka sa širokej oblasti vied:

„Dejiny organizácie pamäti sa v dôležitých bodoch dotýkajú dejín náboženstva a etiky, filozofie a psychológie, umenia a literatúry, vedeckej metódy. Umelecká pamäť ako

---

3 Kultúra pamäti je definovaná ako formálny, súhrnný pojem, ktorý je nadradený pre všetky možné formy vedomých spomienok na historické udalosti, osobnosti a procesy, či už estetického, politického alebo poznávacieho charakteru, a zároveň sa chápe ako synonymum koncepcie kultúry dejín (Cornelissen [2007] 2014: 24). Zahŕňa rôzne spôsoby reprezentácie dejín, pokiaľ zanechali stopy vo verejnom priestore. Subjektmi tejto kultúry sú jednotlivci, sociálne skupiny aj národy a štáty.

4 V berlínskej galérii Dom kultúr sveta (Haus der Kulturen der Welt/HKV) sa v roku 2020 konala výstava tohto Warburgovho diela, na ktorej bola prezentovaná posledná zdokumentovaná verzia atlasu z jesene 1929 takmer kompletne s pôvodnými ilustráciami. Kurátori Roberto Ohrt a Axel Heil v spolupráci s Warburgovým inštitútom v Londýne vypátrali vo fotografickej zbierke inštitútu väčšinu z pôvodných 971 ilustrácií, a tak po Warburgovej smrti prvýkrát predstavili 63 panelov jeho nedokončeného veľkého diela. Blížšie informácie: https://www.hkw.de/de/programm/projekte/2020/aby_warburg/bildertlas_mnemosyne_start.php

5 Na spojitost s Warburgovým vizuálnym konceptom odkazuje E. R. Curtius hneď na začiatku svojho diela – venovaním: „Gustavovi Gröberovi (1844 – 1911) a Bymu Warburgovi (1866 – 1929) in memoriam“ (Curtius 1998).

súčasť rétoriky patrí do rétorickej tradície; pamäť ako sila duše patrí k teológii. Keď sa zamyslíme nad týmito hlbokými vzťahmi našej témy, napokon sa ukáže, že úsilie otvoriť nové pohľady na niektoré z najväčších prejavov našej kultúry nie je až také prekvapujúce“ (Yates [1966] 1999: 389).

Na základe týchto myšlienkových impulzov sa v osemdesiatych rokoch 20. storočia sformovala nová multidisciplinárna výskumná oblasť, zhrnujúco pomenovaná ako pamäťové štúdiá. Francúzsky historik Pierre Nora (*1931) zaviedol termín „miesta pamäti“ (v troch zväzkoch rovnomennej kolektívnej monografie *Miesta pamäti/Les lieux de mémoire*, 1984, 1986, 1994),⁶ nemecký egyptológ Jan Assmann (*1938) vyčlenil v kolektívnej pamäti (ako jednu z viacerých klasifikačných línií)⁷ tri vrstvy – pamäť komunikatívnu/každodennú, kultúrnu a politickú – a uviedol aj pojem „figúry pamäti“ (Assmann [1988] 2015), jeho manželka Aleida Assmannová (*1947), nemecká anglistka, egyptologička a kultúrna a literárna teoretička, zas identifikovala štyri základné formy pamäti (individuálna – sociálna/generačná – kolektívna – kultúrna) a do pamäťového diskurzu, využívajúc ďalšie delenie na funkčnú a úložnú pamäť,⁸ začlenila i termíny kánon a archív (Assmann A. 2001, 2002).

Produktívnosť a popularitu týchto výskumných oblastí vystihuje nielen označenie pamäťový boom,⁹ ale najmä početná vedecká a odborná literatúra.¹⁰ Keďže východiskom J. Assmanna pri kreovaní konceptu kultúrnej pamäti boli staroveké civilizácie, kde bolo najvyšším stupňom pokroku zavedenie písma, novšie prístupy už upozorňujú na obmedzenú platnosť tejto teórie pre modernú

6 Na francúzsky projekt P. Nora a jeho spolupracovníkov nadviazala napríklad nemecká trojdielna publikácia *Nemecké miesta pamäti* (2001), ktorú zostavili berlínski historici Etienne François a Hagen Schulze, s doslovom od P. Nora, zahrnujúca 121 štúdií k vybraným historickým udalostiam, geografickým miestam, osobnostiam a symbolom spoluutvárajúcim nemeckú kolektívnu pamäť a naplňajúcich definíciu miest pamäti.

7 Renate Lachmannová v nadväznosti na kultúrnu semiotiku odlišuje informatívnu pamäť, ktorá funguje lineárne a má časovú dimenziu, od kreatívnej pamäti, ktorá je myslená panchrónne a kontinuálne v priestore. V kreatívnej pamäti je celý masív textov kultúry potenciálne aktívny. Kreatívna pamäť odoláva času (Lachmannová 1994: 12).

8 Respektíve pamäť úložiskovú alebo zásobnú (nemecký pojem *Speichergedächtnis*).

9 Nejde len o popularitu pamäťových štúdií, ale ako píše Tzvetan Todorov, aj o „kult pamäti“: „V tejto dobe konca tisícročia sú Európania, a najmä Francúzi, posadnutí novým kultom, kultom pamäti. Ako keby sa ich zmocnila nostalgia za minulosťou, ktorá sa neodvolateľne vzdaluje, nárúživo sa oddávajú zaklínacím rituálom, ktoré ju majú udržať nažive“ (Todorov 2015: 112).

10 Sumarizácia zahraničných výskumov: Nünning – Trávníček – Holý 2006: 579-581; Erll – Nünning 2008; Erll 2011; české zdroje: Poliaková – Raška – Smyčka 2014; Masłowski – Šubrt 2014; základný prehľad slovenských prác k téme: Kurhajcová 2012; Mannová 2017: 7. Hlavné termíny pamäťového a generačného výskumu – pamäť, generácia, spomienka, zabúdanie, identita, doplnené tiež o kategóriu traumy, uvedenú do daného výskumného kontextu primárne ako dôsledok skúsenosti holokaustu, sú v česko-slovenskom prostredí spracované aj v podobe samostatných výkladových hesiel (Storchová – Horský 2009; Storchová 2014). K dispozícii sú tiež české recenzie zahraničných vydaní (Kožmín 1995), no predovšetkým české knižné preklady prác vedeckých autorit odboru (výberovo Assmann 2001; Lachmann 2002; Burke 2006, 2011; Le Goff 2007; Halbwachs 2009; Assmannová 2018) a takisto antológie prekladov kľúčových textov (Politika paměti... 1998; Kratochvíl 2015). Vedeckú paradigmu ďalej rozvíja rad domácich štúdií, zborníkov a monografií, a to tak epistemologicky, ako aj cez vybrané prípady – v širšom zábere napríklad Činátl 2014; Mannová 2019 alebo prostredníctvom reprezentatívnych osobností – Jan Amos Komenský (Řezníková 2014), L. Štúr (Kodajová – Macho 2015), Jozef Miloslav Hurban (Kodajová – Macho 2017), Milan Rastislav Štefánik (Macho 2011). Zo slovenských literárnovedných prác k tejto téme napríklad Dvorský 2014; Höhn 2017.

40 digitálnu spoločnosť – preto postupne dochádza k revíziám, ktoré zohľadňujú nové technické podmienky ovplyvňujúce podoby sociálneho fungovania pamäti.

Pamäť

Kolektívna pamäť označuje súbor predstáv členov komunity o jej minulosti, dohodnutých v rámci vnútornej komunikácie, prenášaných ďalej prostredníctvom medzigeneračného prenosu s cieľom zachovať celistvé rozprávanie o identite. Je to oblasť kultúry, v ktorej sa významy obrazov z minulosti vytvárajú pre súčasnosť na základe súčasných pravidiel a hodnôt. Pamäť slúži nielen k orientácii a je základom súčasnej identity, ale je nasmerovaná aj do budúcnosti, ktorú tiež pomáha projektovať.

J. Assmann konštruoval kultúrnu pamäť ako analytickú a metodologickú kategóriu úzko spojenú s politikou. V stati *Kolektívna pamäť a kultúrna identita* z roku 1988 (český preklad v antológii *Paměť a trauma pohledem humanitních věd*; Kratochvíl 2015) oddelil dve podoby kolektívnej pamäti. Ako základnú vrstvu určil komunikatívnu pamäť, ktorá je založená výhradne na každodennej komunikácii. Jej časový horizont je pohyblivý, posúva sa spolu s plynúcim časom. Až vzdialením komunikatívnej pamäti od každodennosti, čo je zhruba osemdesiat až sto rokov, vzniká kultúrna pamäť s pevnými časovými bodmi, ktorými sú „osudové udalosti minulosti“ – J. Assmann ich nazýva termínom „figúry spomínania“. Pamäť na ne sa udržiava prostredníctvom kultúrnej formácie (texty, obrady, pamätníky) a inštitucionálnou komunikáciou (recitácia, vystúpenie, úvaha) (Assmann [1988] 2015: 53). Prechod od jednej kategórie (fázy, vrstvy, podoby) k druhej opísal ako prechod od orálnej spomienky k spredmetneniu kultúry a ceremonializovanej komunikácii, ktorá má takisto svoju konkretizáciu identity a tiež vlastnú pamäťovú štruktúru (Assmann [1988] 2015: 53). Funkciou kultúrnej pamäti je teda zjednocovať a stabilizovať spoločnú identitu, ktorá trvá mnoho generácií a nie je ľahké ju zmeniť, na rozdiel od kolektívnej pamäti, ktorá má trojgeneračný cyklus. K týmto dvom podobám J. Assmann neskôr doplnil tretiu, a to politickú pamäť, ktorej funkciou je udržiavať politickú identitu a príslušný politický útvar a takisto legitimizovať súčasné politické ciele (Kubišová 2014: 90).

Z hľadiska filozofickej tradície nemeckého uvažovania nadväzuje J. Assmann, rovnako ako ďalší nemeckí bádatelia fenoménu pamäti, na hermeneutiku – aj keď vysvetľuje záber teórie kultúrnej pamäti, robí tak prostredníctvom porovnaní s touto filozofickou školou:

„Hermeneutika sa zameriava na úlohu porozumenia pri odvolávaní sa na text redukovateľného bytia, zatiaľ čo teória kultúrnej pamäti sa pýta na podmienky konštituovania a prenosu samotného textu. Upozorňuje na úlohu minulosti v tom, čo tvorí náš svet ako rozhovor a porozumenie, a pýta sa, v akých formách sa minulosť prezentuje, aby sme sa k nej odvolávali, a z akých pohnútok sa tieto odvolania napájajú. Teória kultúrnej pamäti skúma textovosť minulosti v rámci jazykovosti nášho vzťahu k svetu, ako ju otvorila hermeneutika. Ak hermeneutika definuje človeka ako chápanú bytosť, potom výskum kultúrnej pamäti definuje túto chápanú bytosť ako spomínajúcu bytosť. Gadamer sám opakovane zdôrazňoval, že každé porozumenie je živé predporozumením, ktoré pochádza z pamäti“ (Assmann [2000] 2007: 9).

Generácia

Na konci dvadsiatych rokov 20. storočia prekročil pôvodné biologické východiská aj pojem generácia, označujúci proces biologickej výmeny a fyzického následníctva členov rodovej línie, keď sa rozšíril z úrovne sociologickej štatistiky a demografie i na úroveň analytickej kategórie empirickej sociológie a neskôr histórie. Stalo sa tak zásluhou sociológa Karla Mannheimu (1893 – 1947), ktorý v štúdiu *Problém generácií* (*Das Problem der Generationen*, 1928) nadviazal na nemeckého filozofa Wilhelma Diltheya (1833 – 1911), jedného zo zakladateľov už spomínanej hermeneutiky. Vo svojej novo formulovanej koncepcii rozlišoval K. Mannheim tri zásadné pozície generácie, a to generačné umiestnenie/situovanie, generačné spojenie a generačné vedomie. Spoločný kultúrny kontext, časová súbežnosť a vnímanie udalostí z rovnakej životnej pozície sú tak podľa neho rozhodujúce predpoklady vzniku generačnej komunity. Vyslovil tiež názor, že pre vznik generácie existuje formatívne obdobie, ktoré zachytáva vekové situovanie jej členov približne od sedemnástich do dvadsiatich piatich rokov. Intelektuálne, sociálne a politické udalosti, ktoré sa odohrávajú v tomto období ranej dospelosti, sú pre generáciu určujúce (ide o takzvanú teóriu odtlačku alebo kritického obdobia, ktorú ďalej rozpracovala súčasná sociológia; Erll 2014: 388). V tomto zmysle vníma K. Mannheim generácie ako mnemotechnické komunity so spoločným odkazom na určité minulé udalosti, spoločným ukotvením v určitom historickom období a spoločným časovým obdobím, ktoré skupinu formovalo (Erll 2014: 388).

Krátko pred K. Mannheimom analyzoval pojem generácie v umelecko-historickom kontexte aj nemecký historik umenia Wilhelm Pinder (1878 – 1847). V knihe *Problém generácie v európskych dejinách umenia* (*Das problem der generation in der Kunstgeschichte Europas*, 1926) sa usiloval postihnúť typické znaky vybranej umeleckej generácie, pričom upozornil na fakt, že v jednej epoche pôsobia rôzne generácie umelcov naraz, čo má dosah na oblasť štýlu danej epochy, ktorý práve z dôvodu viacgeneračnosti nie je homogénny, ale tvorí ho pluralita súčasných generačných štýlov (Bakoš J. 2020: 105). Iným konštatovaním W. Pindera bolo, že generácia synov má bližšie k svojim dedom než k otcom, čím naznačil problém takzvanej generačnej medzery.¹¹ V rovnakom období – dvadsiatych a raných tridsiatych rokov – bola téma generácie zaujímavá aj pre rad ďalších osobností ako Walter Benjamin, Edmund Husserl alebo Martin Heidegger.

P. Nora definoval generáciu v rámci svojho konceptu miest pamäti ako abstraktné, intelektuálne vypracované miesto pamäti. Pri vysvetľovaní trojitej (materiálnej, funkčnej a symbolickej) povahy miest pamäti o generácii napísal: „Tento pojem je materiálny svojím demografickým obsahom; funkčný je spôsobom hypotetickým, pretože zaručuje zároveň kryštalizáciu spomienky a jej prenos; je však symbolický svojou definíciou, pretože prostredníctvom udalosti alebo skúsenosti, ktorú prežilo len niekoľko málo jedincov, charakterizuje väčšinu, ktorá sa jej nezúčastnila“ (Nora 1998: 23-24).

11 „Pinder vysvetľoval striedanie štýlov vo výtvarnom umení vekovou viazanosťou umelcov a z toho vyplývajúcim ‚generačným charakterom‘ ich diel. Použil metaforu z hudby a hlboko idealistickú terminológiu, keď opísal generácie ako ‚hľasy‘, ktorých ‚skrytú postupnosť‘ musí historik umenia rozpoznať a zviditeľniť ako ‚polyfóniu‘“ (Ziemann 2020: 5). W. Pinder sa v tridsiatych rokoch 20. storočia zotožnil s ideológiou národného socializmu, preto boli jeho diela vyradené z knižnic v Poľsku, Československu a Maďarsku, v Nemecku došlo ku kritickému prehodnoteniu jeho postojov až v roku 2008.

Pojem generácie zahrnuje do svojho pamäťového konceptu aj A. Assmannová, keď v poradí druhú zo štyroch foriem pamäti – sociálnu pamäť – sekundárne definovala ako generačnú pamäť, pri ktorej platí, že s každou generačnou výmenou sa mení pamäťový profil spoločnosti (Assmann A. 2001).

Výskum generácií sa v novej podobe dostal do popredia v deväťdesiatych rokoch 20. storočia, výrazne najmä v Nemecku, a to tak vo verejnom diskurze, ako aj v akademickej oblasti (Leonhard 2010: 327).¹² Pre ilustráciu uvediem názory troch súčasných nemeckých bádateľov, dlhodobo a intenzívne sa venujúcich problematike generácie, pamäti a spomínania.

Historik Jürgen Reulecke (*1940) upozorňuje na nové chápanie pojmu generácia v humanitných a spoločenských vedách, kde sa ním definuje

„istá skupina v rámci spoločnosti, ktorá sa vyznačuje tým, že jej členovia vyrastali v tom istom mimoriadne formujúcom historickom období. Takáto generačná identita často existuje počas celého života jej členov vďaka tomu, že zažili obdobie radikálnych prevratov a nových začiatkov (predovšetkým v období dospievania) a v dôsledku toho majú špecifický habitus („hypotéza odtlačku“). Generácia a generačnosť teda v konečnom dôsledku nie sú hmatateľné entity, ale skôr mentálne konštrukty, často veľmi závislé od ducha čias, prostredníctvom ktorých sa ľudia ako príslušníci určitej vekovej skupiny lokalizujú alebo historicky umiestňujú a podľa toho vytvárajú svoje my-prežívanie“ (Reulecke 2008: 119).¹³

Historička Ulrike Jureitová (*1964) odlišuje medzi generáciou ako vyjadrením sebatematizácie (generácia ako individuálny prívlastok), prípadne generačného seba-opisu (kolektívny prívlastok), a generáciou ako analytickou kategóriou. Na kategoriálnej úrovni priznáva pojmu generácia takzvanú „prekladateľskú“ funkciu – jej prostredníctvom sa individuálne a kolektívne skúsenosti transformujú do kultúrneho kapitálu. Tento prenos, ktorý môže prebiehať na rôznych úrovniach, umožňuje, aby napríklad generačné modely spoločnosti, vekovo špecifické pamäťové figúry alebo seba-obrazy nadobudli význam pre celú spoločnosť alebo dokonca globálne, a tým sa oddelili od svojej pôvodnej generačnej súvislosti. Pojem generácie má preto zásadný význam pre získavanie a odovzdávanie sociálnych znalostí (Jureit 2017: 15).

Podľa profesorky anglickej literatúry a kultúry Astrid Erllovej (*1972) reflexívny sebaobraz generácie vedie k vzniku vedomia generačnosti, ktorá je dôsledkom auto- alebo heteroidentifikácie. Termín „generačnosť“ je v jej vnímaní nanajvýš súčasným pojmom, pretože upozorňuje na kategórie identity, ktoré sú vždy konštruované (Erl 2014: 387).

Literatúra ako médium kultúrnej pamäti

Pri analýze pamäťových funkcií literatúry vyčlenila A. Erllová päť literárno-vedných konceptov pamäti, ktoré sa však prestupujú a krížia: 1. ars memoriae,

12 Vznikli nielen nové výskumné akademické centrá, samostatné štúdiá a knižné publikácie, ale aj tematické edičné rady, ako napríklad Göttinger Studien zur Generationsforschung vydavateľstva Wallstein Verlag.

13 Pojem my-prežívanie je alternáciou anglického výrazu we-feeling, teda vedomia príslušnosti k tejto komunite a emocionálneho stotožnenia sa s ňou (kategória „my“).

2. intertextualita a topológia ako pamäť literatúry, 3. tvorba literárneho kánonu a písanie dejín literatúry, 4. literárne reprezentácie pamäti a spomínanie, 5. intermedialná dynamika literatúry (Erllová 2015). Užitočná a názorná je aj spoločná klasifikácia A. Erllovej a Ann Rigleyovej z ich úvodu k tematickému číslu *Literatúra a produkcia kultúrnej pamäti* v časopise *European Journal of English Studies* z roku 2006, kde vyčlenili tri pozície literatúry pri vytváraní kultúrnej pamäti: 1. literatúra ako médium spomínania, 2. literatúra ako objekt spomínania a 3. literatúra ako médium na pozorovanie produkcie kultúrnej pamäti (Erl – Rigney 2006).

V prvom prípade – literatúra ako médium spomínania – literárne diela pomáhajú vytvárať kolektívnu pamäť tým, že pripomínajú minulosť (udalosti a osoby z minulosti) vo forme rozprávania (v popredí je otázka relevantných žánrov, najčastejšie sú to historický román, historická dráma a autobiografia, ale tento výber sa neustále mení). Predmetom „spomínania“ môžu byť však aj staršie texty (napríklad v podobe ich prepisovania).

Druhý bod – literatúra ako predmet spomienok – odkazuje na fakt, že spomínanie na texty vytvorené alebo napísané v skorších obdobiach je neoddeliteľnou súčasťou kultúrnej pamäti: literárne diela predstavujú dôležitý most medzi generáciami. Do tejto kolónky patria aj diskusie o kánone a polemiky o tom, ktoré zakladajúce texty si zaslúžia pripomínanie a ktoré nie, a rovnako analýza spôsobov, akými literatúra vytvára „vlastnú pamäť“ v podobe intertextuálnych vzťahov, ktoré dávajú starým textom nový kultúrny život (pripomínanie starších textov v podobe citovania alebo kritického spochybnovania).

Tretie vymedzenie – literatúra ako médium na pozorovanie produkcie kultúrnej pamäti – vychádza z faktu, že literatúra imaginatívne reprezentuje akty spomínania, čiže umožňuje pozorovať (či vizualizovať) spomínané, čím upriamuje pozornosť na fungovanie pamäti tak u jednotlivcov, ako aj u skupín. Na tomto mieste A. Erllová s A. Rigleyovou používajú pojem mimézis pamäti, a tento ďalej špecifikujú na dvoch úrovniach: literatúra ako mimézis individuálnej pamäti reaguje na iné diskurzy, ktoré sa zaoberajú pamäťou (filozofia, psychológia), literatúra ako mimézis kultúrnej pamäti zas reflektuje epistemológiu, etiku a fungovanie kolektívnej pamäti a ako taká vstupuje do dialógu s historikmi a so sociológmi (Erl – Rigney 2006).

Tieto odlišné úlohy literatúry pri vytváraní kultúrnej pamäti nevystupujú autonómne, ale často sa miešajú a prestupujú. Zároveň treba mať na mysli, že tak ako všetky semiotické procesy v kultúre pamäti sú aj tieto literárne procesy závislé od recepcie a kontextu. Pre pochopenie symbolického významu jednotlivých prvkov literárneho diela je navyše dôležité poznať praktiky a interpretácie komunity spoločenstva pamäti.

Generácia 1822 v pozícii figúr spomínania

Na pozadí týchto pluralitne chápaných prístupov je možné pozrieť sa na literárne, prednostne básnické texty, ktoré sa tematicky viažu s predstaviteľmi národnoobrodeneckej generácie, konkrétne na dedikačné básne a rôznu príležitostnú poéziu z obdobia od polovice 19. storočia do polovice 20. storočia. Aj len v skusmo identifikovanom materiálovom korpuse sa dá priam modelovo sledovať, ako sa literárny text mení na médium kolektívnej pamäti a aké funkcie plní v kultúre pamäti. Ak ostaneme pri tvorcoch s rokom narodenia 1822 (J. Francisci, J. Král, J. Kalinčiak,

44 J. Palárik, Š. M. Daxner, P. M. Bohúň), prípadne k nim doplníme ich o dva roky staršieho vrstovníka A. Sládkoviča, môžeme sledovať, ako sa fázy ich fungovania v pamäťovom priestore presne prelínajú s prechodom od komunikatívnej pamäti ku kultúrnej pamäti a následne k pamäti politickej, ako ich vyčlenil J. Assmann.

Sledovaním východiskovej komunikatívnej pamäti na vybranom príklade (podľa J. Assmanna), ktorá sa zároveň prekrýva so sociálnou/generačnou pamäťou (podľa A. Assmannovej), s časovým horizontom osemdesiat až sto rokov, respektíve troch až piatich generácií, vidíme, že literárne texty patriace do tejto skupiny nie sú homogénne, ale ďalej sa členia. Takto možno pracovne vydeliť až päť typov literárnych textov s funkčným využitím kategórie komunikatívnej pamäti, pričom prvé dva sa spájajú so seba-tematizáciou „zakladateľskej“ generácie (ako sociálnej skupiny, ktorej členov spája spoločná skúsenosť v ich kritickom formatívnom období, v tomto konkrétnom prípade navyše so statusom intelektuálnej elity).

Prvý typ tvoria dedikačné básne a intertextuálne odkazy v rámci literárnej tvorby samotných romantikov – autori tematizujú svoju blízkosť k iným členom komunity, podávajú generačnú sebainterpretáciu, pričom generácia v ich vnímaní sa prelína s výzvou k činnosti. Patria sem básne J. Francisciho z cyklu *Svojím druhom/Svojím vrstovníkom* (J. Kalinčiakovi, Š. M. Daxnerovi, 1843), básen Janka Čajaka *Petrovi Bohúňovi, umelcovi slovenskému* (1861); tiež pozdravné básne A. Sládkoviča pri príležitosti menín J. Francisciho (*Na Jana*, 1862) či jeho príchodu do Banskej Bystrice v roku 1864 (*Jánovi Franciscimu*, 1864). Dôležitý pamäťový signál predstavujú začlenené veršov J. Kráľa do iných literárnych diel, teda intertextuálna väzba, konkrétne u Jozefa Miloslava Hurbana v historickej novele *Olejkár* (1846) v pozícii motta kapitol, či neskôr u Jána Bottu v prvom vydaní skladby *Smrť Jánošíkova* v almanachu *Lipa* (1862), kde je úryvok z Kráľovej balady *Zverbovaný* takisto použitý ako motto ([Vongrej] 1972: 9).

Druhý typ, v ktorom sa už prelínajú súkromná a verejná pamäť, predstavuje bezprostredné literárne spracovanie reálnych historických udalostí z revolúcie 1848/1849, so zapojením reálnych osobností (literárna postava Janka Rimavského) či intertextuálne rozvíjanie pôvodného literárneho motívu troch sokolov, ako ho vo svojej rovnomennej básni z roku 1848 stvárnil J. Francisci s doplnenou poslednou strofou od Š. M. Daxnera, a neskôr Ľudovít Kubáni vo veršovanej hre *Traja sokoli* (1868, vydaná 1905). Ďalšou látkou bola poprava Viliama Šuleka (1825 – 1848) a Karola Holubyho (1826 – 1848) – na túto udalosť básnicky reagovali J. Kráľ (*Duma dvoch bratov*, 1849), Viliam Pauliny-Tóth (*Intermezzo/Fabula*, 1851), Ján Trokan (*Myjava s novým vekom*, 1851), prozaicky J. M. Hurban (*Slovenskí žiaci*, 1853), dramaticky Jozef Podhradský (*Holuby a Šulek. Smutnohra v piatich jednaniach*, 1850) a Jonáš Záborský (*Holub*, vydané 1962) (Kamenčík 2020 [online]). Prvky reálneho životného príbehu, menovite J. Kráľa, začlenil neskôr do svojej rozsiahlej skladby *Tragédia Tatry* J. Podhradský (knižne až 2008 – 2014). Generácia je v tejto podskupine tematizovaná ako výsledok spoločnej (historickej) skúsenosti spojenej s revolúciou.

K prvému medzigeneračnému prenosu – a začiatku cirkulácie generačného kultúrneho odkazu – dochádza až pri treťom type, do ktorého zaradujem dedikácie literárnych diel novo nastupujúcej literárnej generácie z prelomu šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov 19. storočia. Ide napríklad o *Hviezdoslavovu prvotinu* *Básnické prviesenky Jozefa Zbranského* (1868), ktorú venoval A. Sládkovičovi,

„prvému spevcovi slovenskému, s pocitom hlbkej úcty“, alebo venovanie almanachu *Napred* z roku 1871 „Vreleľúbeným a drahocteným otcom národa, bojovníkom práva, kriesiteľom povedomia, rozširovateľom blaha národného“. Graficky zvýrazneným spojením „otcom národa“ odkazovali zostavovatelia zborníka Koloman Banšell (1850 – 1887) a Pavol Országh (1849 – 1921) na silnú generáciu slovenských národovcov-romantikov, hoci priamo v almanachu sa konkrétne spomínali len dve mená, obe zhodou okolností v básňach neskoršieho Hviezdoslava: *Blahá pamiatka Štúra* a *Za Palárikom*. Úctivé uznanie zásluh predchodcov bolo nielen výrazom kultúrnej kontinuity a nadväznosti, ku ktorej sa mladí autori manifestačne hlásili, ale aj rozvíjaním kolektívnej pamäti.

Ďalší posun v čase – ešte stále bezprostredného kontaktu alebo len z krátko odstupe – charakterizuje štvrtý typ, ktorý zahrňa poéziu pri príležitosti životných jubileí, no najmä smrti daných osobností (básne-nekrológy) a posmrtných výročí narodenín. Tieto texty reagujú na spoločné starnutie a predovšetkým na fyzický odchod členov strategickej generácie, a dajú sa definovať ako spoločenský prenos pamäti. Okrem už spomínanej Hviezdoslavovej básne *Za Palárikom* z almanachu *Napred* sem patria texty k úmrtiu A. Sládkoviča (Hviezdoslav: *Duma nad hrobom Sládkovičovým*, 1872; Daniel Bachát Dumný: *Za Sládkovičom*, 1872), J. Kráľa (D. Bachát Dumný: *Za Jankom Kráľom*, 1876), Š. M. Daxnera (Karel Kálal: *Pamiatke Daxnerovej*, 1898) alebo k 100. výročiu narodenia A. Sládkoviča (Hviezdoslav: *Na pamäť stých narodenín Andreja Sládkoviča*, 1920).

Plynutím času, striedaním generácií, no najmä zmenou spoločensko-politickej situácie (vznikom 1. Československej republiky v roku 1918) dochádza ku konštituovaniu piateho typu – prevažne pragmatických textov na spoločenskú objednávku, keďže predmetné básne boli súčasťou jubilejných spomienkových slávností, odhalovania pamätníkov alebo pamätných tabúl, ktoré plnili fun-kciu médií novo potvrdzovanej národnej pamäti (Vladimír Roy: *Janko Kráľ*, 1922 – v zbierke *Perutou sudba máva*, 1927; Janko Jesenský: *Ján Francisci – Na oslavu jeho storočných narodenín v Hnúšti dňa 29. mája 1922*; J. Jesenský: *Štefan Marko Daxner – Na slávnosti odhalenia pamätnej dosky v Tisovci dňa 8. októbra 1922* – obe v zbierke *Po búrkach*, 1932). Keď bol 21. októbra 1928 pri 80. výročí popravy K. Holubyho a V. Šuleka odhalený pri Hlohovci ich pomník projektovaný Dušanom Jurkovičom, Martin Rázus venoval ich pamiatke báseň *Sľub* (1928). Tragický príbeh slovenských martýrov inšpiroval aj Štefana Krčméryho (báseň *Na frašťačkom poli...*, 1930). Hoci uvedený výpočet ukazuje na inštitucionálne budovanie tradície a udržiavanie kontinuity, v súvekej reflexii sa v tejto fáze (ktorú teoreticky ešte stále definuje krátky časový odstup od východiskovej generácie a prítomnosť živej orálnej pamäti) začína objavovať už aj moment diskontinuity. Platí to minimálne v prípade osobnosti J. Kráľa, kde sa prekvapivo tematizuje moment zabudnutia či vypadnutia z pamäti – ako to poeticky vyjadril V. Roy, zdôrazňujúc seba-reflexiu spomínania, v básni *Janko Kráľ: „Taj dlhých rokov skryl ťa – v mohutnom toku / si zmiznul veku“* (Roy 1927: 17).

Až následne dochádza k estetickému aktualizácii umeleckého odkazu tejto časti romantckej generácie a zároveň k postupnému prechodu do oblasti kultúrnej pamäti. Pomyselným vstupom do novej fázy narábania s pamäťou je dedikácia Laca Novomeského, venujúceho v roku 1932 svoju básnickú zbierku *Romboid* „zaviatej pamiatke Janka Kráľa, ktorý predstavil poéziu slovenskej literatúre“. Navyše, v úvodnej básni zbierky L. Novomeský začleňuje J. Kráľa „do básnického

46 rodokmeňa prekliatych básnikov vedľa Villona, markíza de Sade, Vazíra Muchtara a iných“ (Považan 1939: 7), čím legitimizuje domácu literárnu tradíciu v kontexte svetovej kultúry. Na túto líniu estetickej afirmácie vzápätí nadviazali nadrealisti skupinovým heslom „S Jankom Kráľom za novou poéziou“, ktorým 28. februára 1939 zaštitili svoj bratislavský Večer nadrealistickej poézie, i venovaním svojho zborníka *Sen a skutočnosť* (1940). Individuálnym dobovým prihlásením sa k odkazu J. Kráľa boli tiež básnické texty Vladimíra Reisela (*Odkaz Jankovi Kráľovi*, 1939; *Janko Kráľ* – zo zbierky *Vidím všetky dni a noci*, 1939) a Jána Poničana (lyricko-epická skladba *Divný Janko*, 1940), kde – podľa literárnohistorickej interpretácie Michala Habaja – „samotná ‚janko-kráľovská‘ legenda v mnohom odkazuje na ďalšie rezíduá národnej kultúrnej pamäti“ (Habaj 2015: 463). Poetický intertextuálny dialóg s básnikom inej epochy, A. Sládkovičom, viedol zhruba v rovnakom čase aj Valentín Beniak v básni *Detva* (zo zbierky *Bukvica*, 1938).¹⁴ Keďže pamäť sa vždy primárne vzťahuje k prítomnosti (Lužný – Váně 2017: 582, 588), nové, manifestačné začleňovanie J. Kráľa do kultúrnej pamäti v čase medzi dvoma vojnami bolo signálom rozchodu s predchádzajúcou tradíciou, jej prehodnocovaním a prevrstvovaním na základe potrieb súčasnosti, respektíve výrazom rekonštrukcie tradičného obrazu slovenskej romantickej poézie z generačného hľadiska. Tento moment konštatoval už v roku 1939 M. Považan, keď napísal, že „dielo Kráľovo mohlo už dávnejšie vyjsť v časopisoch alebo knižne“, ale nestalo sa tak, lebo slovenská predprevratová literatúra plnila v prvom rade mimoestetické funkcie, takže tvorba J. Kráľa nemala priestor na to, aby vynikla vo všetkých svojich zložkách, ktoré sú schopné oceniť až nové umelecké generácie (Považan 1939: 7). Aktuálny návrat k romantikom vysvetľoval M. Považan tým, že „súčasní básnici v nastolovaní nového básnického programu potrebujú oporu v doterajšom vývoji slovenskej poézie, hľadajú básnikov-predchodcov“ (Považan 1939: 7). Do popredia sa tak dostávajú pojmy aktualizácie, continuity a seba-legitimizácie.

V štyridsiatych rokoch 20. storočia sa pripomínanie romantickej generácie stáva agendou politickej pamäti. V čase druhej svetovej vojny a klérofašistickej Slovenskej republiky dostávajú literárne reprezentácie romantickej generácie jasný politický obsah a tento aspekt sa následne a pomerne nadhlo stáva pevnou súčasťou ich obrazu. Výklad sa výrazne presúva na obraz romantikov ako revolucionárov a bojovníkov za národnú slobodu, pričom ide o ideologické prívlastňovanie si ich odkazu z hľadiska potrieb ľudáckej ideológie. Politické manipulácie, opakovane prítomné vo verejných prejavoch napríklad pri príležitosti prevozu telesných ostatkov J. Kráľa zo Zlatých Moraviec na Národný cintorín v Turčianskom Sv. Martine 3. novembra 1940 (rekonštrukcia dobových ohlasov Bakoš M. 1962; Neumann 2020) alebo pri podpise takzvaného Paktu troch v Berlíne 27. novembra 1940 jasne ukazujú na prechod ku kategórii politickej pamäti. S takýmto ideologickým zneužívaním J. Kráľa v pamäťovej praxi štyridsiatych rokov 20. storočia sa musela vyrovnávať demokratická časť spoločnosti, a tak sa k J. Kráľovi hlásili tak obdivovatelia Adolfa Hitlera, ako aj bojovníci proti fašizmu. Na nové pochovávanie J. Kráľa razantne reagoval L. Novomeský básňou *Na stuhu*

---

14 V roku 1962 vyšla v časopise *Slovenská literatúra* na dve pokračovania materiálovo mimoriadne bohatá stat M. Bakoša o recepcii a reflexii diela J. Kráľa (Bakoš M. 1962), pri čítaní ktorej však na viacerých miestach treba mať na zreteli prienik dobovej ideológie do výkladu problematiky.

jedného venca (*Neposlaného na nový hrob Janka Kráľa*) (časopisecky 1940; knižne, s textologickou zmenou, v zbierke *Pašovanou ceruzkou*, 1948), kde svoj nesúhlas so štátno-politickou manipuláciou a ostentatívne dištancovanie sa od nej doslova materializoval cez gesto „neposlania venca“, teda vedomej ignorancie spoločensky očakávaného správania pri pohrebnom obrade. Moment aktualizácie na dobovú vojnovú situáciu je prítomný i v básni Andreja Plávku *Jednu noc s Jankom Kráľom* (1943). Z ďalšej poetickej tvorby z tohto obdobia možno výberovo uviesť básne-portréty Antona Prídavka zo zbierky *Podobizne* (1942), s tematizáciou kánonických tvorcov slovenskej literatúry a ich významu pre formovanie národnej tradície a identity (k sledovanej téme sa viažu básne *Janko Kráľ* a *Andrej Sládkovič*), kde A. Prídavok využil rovnaký typ poetickej evokácie kultúrnych vodcov národa, aký krátko predtým ponúkol Andrej Žarnov v zbierke *Štít* (1940), v básňach zaradených do časti *Vavrín*.

Tieto pracovne vydelené skupiny a typy aj napriek svojej fragmentárnosti potvrdzujú assmannovský model fungovania pamäti v sociálnom prostredí. Ukazujú, ako sa postupom času prechádzalo od individuálnej ku kolektívnej komunikatívnej pamäti a ako sa vytvárala a zároveň menila kultúrna pamäť, z ktorej sa vyčlenila pridružená línia politickej pamäti.

Pri analýze vybraného textového korpusu však možno súbežne uplatniť aj ďalší pamäťový model, koncentrujúci sa na literatúru ako médium spomínania, ako ho predstavili A. Erilová s A. Rigleyovou, a to aj v nadväznosti na spoluprácu s Ansgarom Nünningom (Erll – Nünning 2005, 2008). Z tejto perspektívy funguje vydelená materiálová vzorka na všetkých troch úrovniach: literatúra ako médium kultúrnej pamäti (autobiografie, historické drámy, historické prózy, básne-portréty), literatúra ako predmet spomienok (intertextuálne odkazy na diela staršej epochy a ich „nový“ kultúrny život v textoch autorov nasledujúcich období – symbolistické, avantgardné, nadrealistické, neskôr socialisticko-realistické aktualizácie) a literatúra ako mimézis (individuálnej aj kolektívnej pamäti).

Pre ďalší výskum tohto typu textov, chápaných ako kultúrne artefakty pamäti, môže byť vzhľadom na častú formu priameho básnického/rétorického oslovenia autora z minulosti a frekventovanú intertextualitu zaujímavá otázka dialógu a dialogickosti, funkcií intertextového nadväzovania a procesov uvoľňovania spoločensky podmienenej spomienkovej direktívy smerom k individuálnej afirmácii.

Záver

Hoci viacerí spisovatelia z generácie 1820/1822 patria do kánonu slovenskej literatúry, z jej prozaikov ostal v literárnej pamäti iba J. Kalinčiak (spolu s J. M. Hurbanom v rámci celého romantizmu) a z básnikov A. Sládkovič a J. Kráľ (popri Samovi Chalupkovi a J. Bottovi). Pri A. Sládkovičovi a J. Kráľovi ide v istom zmysle o dve najradikálnejšie osobnosti z tejto generačnej skupiny a zároveň reprezentantov dvoch odlišných tradícií slovenskej poézie. Ich publikačná a recepcná história bola síce diametrálne odlišná, no postupom času sa vyrovnalo ich pôvodné asymetrické postavenie, keď jeden bol už autorom *Spisov básnických* a druhého súčasníci vnímali ako odmlčaného básnika veršov roztratených po časopisoch a almanachoch. Dnes sú obaja súčasťou aktívnej kultúrnej pamäti, na rozdiel trebárs od J. Francisciho a J. Palárika, ktorých aktualizácia sila nie je natoľko výrazná ani

48 natoľko využívaná, a preto ich pamäťovej pozícii viac zodpovedá zaradenie do pomyselného kultúrneho archívu.

Ak historickú generáciu štúrovcov vnímame v podobe diskurzívneho modelu, v ktorom nie je dôležitý len ideologický program, ale význam priznávame aj sociálnym okruhom a osobným sieťam (Corsten [1999] 2007: 46), v rámci literárnohistorického výskumu nanovo otvárame viaceré otázky, vnímané predchádzajúcimi bádateľmi buď ako nepodstatné, alebo naopak, ako už uzavreté či interpretačne vyťažené. Pamäťové štúdiá sa ukazujú ako vhodná metodologická báza rozširujúca doterajšie výklady dejín slovenskej literatúry.¹⁵

Štúdiá je výstupom grantového projektu APVV-19-0244 *Metodologické postupy v literárnohistorickom výskume s presahom do mediálneho prostredia*. Zodpovedný riešiteľ: prof. PhDr. Ján Gbúr, CSc. Doba riešenia: 2020 – 2024.

Pramene

ROY, Vladimír, 1927. *Perutou sudba máva*. Uhorská Skalica: J. G. Obetko.

Literatúra

- ASSMANN, Jan, [2000] 2007. *Religion und kulturelles Gedächtnis. Zehn Studien*. München: Verlag C. H. Beck. Dritte Auflage. ISBN 978-3-406-56590-8.
- ASSMANN, Jan, 2001. *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Přeložil Martin Pokorný. Praha: Prostor. ISBN 80-7260-051-6.
- ASSMANN, Jan, 2015. Kolektivní paměť a kulturní identita. Přeložil Jiří Soukup. In KRATOCHVIL, Alexander, ed. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd. Komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR – Akropolis, s. 50-61. ISBN 978-80-88069-12-6.
- ASSMANN, Aleida, 2001. Speichern oder erinnern? Das kulturelle Gedächtnis zwischen Archiv und Kanon. In CSÁKY, Moritz – STACHEL, Peter, ed. *Speicher des Gedächtnisses. Bibliotheken, Museen, Archive 2: Die Erfindung des Ursprungs – Die Systematisierung der Zeit*. Wien: Passagen. Passagen Orte des Gedächtnisses, s. 15-29.
- ASSMANN, Aleida, 2002. Vier Formen des Gedächtnisses. *Erwägen – Wissen – Ethik*, vol. 13, Heft 2, s. 183-190. ISSN 1610-3696.
- ASSMANNOVÁ, Aleida, 2013. „Paměť jako Ars a vis“. *Česka literatura*, roč. 61, č. 1, s. 56-61. ISSN 0009-0468.
- ASSMANN, Aleida, 2014. Transnational Memories. *European Review*, vol. 22, no. 4, pp. 546-556. ISSN doi: 10.1017/S1062798714000337
- ASSMANNOVÁ, Aleida, 2018. *Prostory vzpomínání. Podoby a proměny kulturní paměti*. Preklad z nemeckého originálu Jakub Flanderka, Světlana Ondroušková, Jiří Soukup. Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-3433-3.
- BAKOŠ, Ján, 2020. Looking for the Concept of Style (1753 – 1953). *Ars*, roč. 53, č. 2, s. 99-111. ISSN 2729-7349.
- BAKOŠ, Mikuláš, 1962. Literárne osudy Janka Kráľa. Príspevok k problémom spoločenskej funkcie literatúry. *Slovenská literatúra*, roč. 9, č. 2, s. 129-145, č. 3, s. 309-320. ISSN 0037-6973.

15 Poznámka redakcie: Príspevok D. Hučkovej a nasledujúce texty M. Vojtecha, A. Kobylínskej, P. Kášu, D. Kodajovej a K. Beňovej nadväzujú na publikované štúdie vzťahujúce sa k 200. výročiu narodenia predstaviteľov romantickej generácie (A. Sládkovič – *Slovenská literatúra* 2/2021; J. Kalinčiak a J. Palárik – *Slovenská literatúra* 4/2022).

- BILIŇSKA, Irena, 2019. Biedermeier Andreja Sládkoviča. In ZAJAC, Peter – SCHMARCOVÁ, Lubica, ed. *Slovenský romantizmus: synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno: Host, s. 151-183. ISBN 978-80-7491-545-1.
- BILIŇSKA, Irena, 2021. Sládkovič dnes. *Slovenská literatúra*, roč. 68, č. 2, s. 93-96. ISSN 0037-6973.
- BURKE, Peter, 2006. *Variety kulturních dějin*. Překlad Jiří Ogrocký. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 9788073250812.
- BURKE, Peter, 2011. *Co je kulturní historie*. Překlad Stanislav Pavlíček. Vimperk: Dokořán. ISBN 978-80-7363-302-8.
- CORNELISSEN, Christoph, 2007. O výskume kultúry pamäti v Západnej a Východnej Európe. Metódy a otázky. In CORNELISSEN, Christoph – HOLEC, Roman – PEŠEK, Jiří, ed. *Diktatura – válka – vyhnání. Kultury vzpomínání v českém, slovenském a německém prostředí od roku 1945*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, s. 23-42. ISBN 978-80-86971-33-9.
- CORSTEN, Michael, [1999] 2007. Čas generací. *Sociální studia*. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, roč. 4, č. 1-2, s. 45-65. ISSN 1214-813X.
- CURTIUS, Ernst Robert, [1948] 1998. *Evropská literatúra a latinský středověk*. Přeložili Jiří Pelán, Jiří Stromšík, Irena Zachová. Praha: Triáda. ISBN 80-86138-07-0.
- ČINÁTL, Kamil, 2014. *Naše české minulosti aneb jak vzpomínáme*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7422-291-7.
- DVORSKÝ, Juraj, 2014. Literárnovedné koncepty pamäti. *Kulturné dejiny*, roč. 5, č. 2, s. 176-186. ISSN 1338-2209.
- ERLL, Astrid – RIGNEY, Ann, 2006. Literature and the production of cultural memory: Introduction. *European Journal of English Studies*, vol. 10, no. 2, pp. 111-115. ISSN 1744-4233. DOI: 10.1080/13825570600753394
- ERLL, Astrid – NÜNNING, Ansgar, ed., 2005. *Gedächtniskonzepte der Literaturwissenschaft. Theoretische Grundlegung und Anwendungsperspektiven*. Berlin: Walter de Gruyter. ISBN 978-3-11-018026-8.
- ERLL, Astrid – NÜNNING, Ansgar, ed., 2008. *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin: Walter de Gruyter. ISBN 978-3-11-018860-8.
- ERLL, Astrid, 2011. *Kollektives Gedächtnis und Erinnerungskulturen. Eine Einführung*. Stuttgart – Weimar: J. B. Metzler & Carl Ernst Poeschel. ISBN 978-3-476-05007-6.
- ERLL, Astrid, 2014. Generation in Literary History: Three Constellations of Generationality, Genealogy, and Memory. *New Literary History*, summer 2014, vol. 45, no. 3, pp. 385-409. ISSN 1080-661X. DOI: 10.1353/nlh.2014.0027
- ERLLOVÁ, Astrid, 2015. Literárněvědné koncepty paměti. In KRATOCHVIL, Alexander, ed. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd. Komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR – Akropolis, s. 190-206. ISBN 978-80-88069-12-6.
- FLANDERKA, Jakub, 2013. Paměť jako kulturní fenomén v pojetí Aleidy Assmannové. *Česká literatúra*, roč. 61, č. 1, s. 51-55. ISSN 0009-0468.
- GOSZCZYŇSKA, Joanna, 2008. *Synowie słowa. Myśl mesjanistyczna w słowackiej literaturze romantycznej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. ISBN 8323504903.
- GOSZCZYŇSKA, Joanna, 2015. Wokół nowego kanonu – nurt kanonizacyjny i „apokryficzny“ w słowackiej literaturze romantycznej. In GOSZCZYŇSKA, Joanna. *Wielkie spory małego narodu*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, s. 171-187. ISBN 978-83-8017-074-2.
- GRUGGER, Helmut – HOLZNER, Johann, ed., 2021. *Der Generationenroman*. Berlin: De Gruyter. ISBN 978-3-11-061235-6.
- HABAJ, Michal, 2015. Básnik v čase. Poézia Jána Poničana 1929 – 1942. *Slovenská literatúra*, roč. 62, č. 6, s. 449-468. ISSN 0037-6973.
- HÖHN, Eva, 2017. *Literárna veda ako kultúrna veda*. Banská Bystrica: Belianum. ISBN 978-80-557-1336-6.
- HALBWACHS, Maurice, [1950] 2009. *Kolektivní paměť*. Přeložili Yasar Abu Ghosh, Marie Černá, Kateřina Gajdošová a Barbora Spalová. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-7419-016-2.
- JUREIT, Ulrike – WILDT, Michael, Hrsg., 2005. *Generationen. Zur Relevanz eines wissenschaftlichen Grundbegriffs*. Hamburg: Hamburger Edition. ISBN 9783936096583.
- KODAJOVÁ, Daniela – MACHO, Peter, ed., 2015. *Ludovít Štúr na hranici dvoch vekov*. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1454-8.
- KODAJOVÁ, Daniela – MACHO, Peter, ed., 2017. *Jozef Miloslav Hurban. Osobnosť v spoločnosti a reflexii*. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1607-8.

- KOŽMÍN, Zdeněk, 1995. Paměť je víc než paměť. In KOŽMÍN, Zdeněk. *Studie a kritiky*. Praha: Torst, s. 557-565.
- KRATOCHVIL, Alexander, ed., 2015. *Paměť a trauma pohledem humanitních věd. Komentovaná antologie teoretických textů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR – Akropolis. ISBN 978-80-88069-12-6.
- KUBIŠOVÁ, Zuzana, 2014. Kolektivní paměť a národní identita. In MASŁOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří, ed. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum, s. 82-111. ISBN 978-80-246-2689-5.
- KURHAJCOVÁ, Alica, 2014. Historical Memory research in Slovakia. *Acta Poloniae Historica*, tom 106, s. 77-98. ISSN 0001-6829. DOI 10.12775/APH.2012.106.04
- LACHMANNOVÁ, Renate, 1994. Paměť a literatura. Mnemotechnika a simulakrum. *Česká literatura*, roč. 42, č. 1, s. 6-22. ISSN 0009-0468.
- LACHMANN, Renate, 2002. *Memoria fantastika*. Z německých originálů vybral, přeložil a doslovem opatřil Tomáš Glanc. Praha: Herrmann & synové.
- LE GOFF, Jacques, 2007. *Paměť a dějiny*. Přeložila Irena Kozelská. Praha: Argo. ISBN 978-80-7203-862-6.
- LEONHARD, Nina, 2010. Generationenforschung. In GUDEHUS, Christian – EICHENBERG, Ariane – WELZER, Harald, ed., 2010. *Gedächtnis und Erinnerung. Ein interdisziplinäres Handbuch*. Stuttgart: J. B. Metzler, s. 327-336. ISBN 978-3-476-02259-2.
- LUŽNÝ, Dušan – VÁNĚ, Jan, 2017. Koncepty kolektivní paměti – základní východiska a závěry. *Historický časopis*, roč. 65, č. 4, s. 577-590. ISSN 0018-2575.
- MACHO, Peter, 2011. *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*. Bratislava: Historický ústav SAV. ISBN 978-80-89396-13-9.
- MAJEREK, Rafal, 2011. *Pamięć – mit – tożsamość: Słowackie procesy autoidentyfikacyjne w okresie odrodzenia narodowego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. ISBN 978-83-233-3092-9.
- MANNHEIM, Karl, 2007. Problém generací. *Sociální studia*. Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, roč. 4, č. 1-2, s. 11-44. ISSN 1214-813X.
- MANNOVÁ, Elena, 2017. Mnohonásobné kódovanie historickej pamäti. (Úvod). In *Historické štúdie* 51. Bratislava: Historický ústav SAV – Veda, s. 7-9. ISBN 978-80-224-1575-0.
- MANNOVÁ, Elena, 2019. *Mimulost ako supermarket? Spôsoby reprezentácie a aktualizácie dejín Slovenska*. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-224-1706-8.
- MASŁOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří, ed., 2014. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum. ISBN 978-80-246-2689-5.
- MOLDA, Rastislav, 2017. Kedy som sa stal Slovákom? Aspekt národného prebudenia v autobiografiách vybraných príslušníkov slovenského národného hnutia. *Kultúrne dejiny*, roč. 8, č. 1, s. 41-56. ISSN 1338-2209.
- NEUMANN, Martin, 2020. Štátny archeologický ústav a jeho aktivity v roku 1940 vo svetle archívneho výskumu. *Musaica archaeologica*, č. 1, s. 93-110. ISSN 2453-8701.
- NORA, Pierre, 1998. Mezi paměti a historií. Problematika míst. Přeložil Karel Thein. In *Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd*. Cahiers du CEFRES, n° 13. Vedoucí publikace Françoise Mayer. Výběr a prezentace textů Alban Bensa. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, s. 7-31. ISBN 80-902196-3-2.
- NÜNNING, Ansgar – TRÁVNÍČEK, Jiří – HOLÝ, Jiří, ed., 2006. *Lexikon teorie literatury a kultury. Koncepce. Osobnosti. Základní pojmy*. Brno: Host. ISBN 80-7294-170-4.
- PIROŠČÁKOVÁ, Jana [PÁCALOVÁ, Jana], 2010. *Metamorfózy rozprávky: od Jána Kollára po Pavla Dobšinského*. Bratislava: Ars Poetica – Ústav slovenskej literatúry SAV. ISBN 978-80-89283-29-3.
- PIROŠČÁKOVÁ, Jana, 2019a. Sonda do podhubia. Motív zakliatej krajiny v slovenskom romantizme. In ZAJAC, Peter – SCHMARCOVÁ, Lubica, ed. *Slovenský romantizmus: synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno: Host, s. 121-146. ISBN 978-80-7491-545-1.
- PIROŠČÁKOVÁ, Jana, 2019b. Škola Štúrova a koncepty romantizmu. In ZAJAC, Peter – SCHMARCOVÁ, Lubica, ed. *Slovenský romantizmus: synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno: Host, s. 67-104. ISBN 978-80-7491-545-1.
- POLIAKOVÁ, Martina – RAŠKA, Jakub – SMYČKA, Václav, ed., 2014. *Uzel na kapesníku. Vzpomínka a narativní konstrukce dějin*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. ISBN 9788073085193.
- POLITIKA paměti. *Antologie francouzských společenských věd*. Cahiers du CEFRES, n° 13. Vedoucí publikace Françoise Mayer. Výběr a prezentace textů Alban Bensa. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, s. 33-46. ISBN 80-902196-3-2.

- POVAŽAN, Michal, 1939. Básnické torzo Janka Kráľa. *Elán*, roč. 9, č. 9-10 (máj - jún 1939), s. 6-7.
- RAPANT, Daniel, 1965. Štúr a štúrovci v službe národa a pokroku. *Slovenská literatúra*, roč. 12, č. 5, s. 437-457. ISSN 0037-6973.
- REULECKE, Jürgen, 2008. Generation/Generationality, Generativity, and Memory. In ERLI, Astrid - NÜNNING, Ansgar, ed. *Cultural Memory Studie: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin: Walter de Gruyter, pp. 119-125. ISBN 978-3-11-018860-8.
- ŘEZNIKOVÁ, Lenka, ed., 2014. *Figurace paměti. J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*. Praha: Scriptorium. ISBN 978-80-88013-08-2.
- SCHMARCOVÁ, Lubica, 2019a. Prevrstvovanie a zlomy v poézii Janka Kráľa. In ZAJAC, Peter - SCHMARCOVÁ, Lubica, ed. *Slovenský romantizmus: synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno: Host, s. 184-200. ISBN 978-80-7491-545-1.
- SCHMARCOVÁ, Lubica, 2019b. Slovenský literárny mesianizmus ako regresívna reforma. In ZAJAC, Peter - SCHMARCOVÁ, Lubica, ed. *Slovenský romantizmus: synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno: Host, s. 105-120. ISBN 978-80-7491-545-1.
- STORCHOVÁ, Lucie - HORSKÝ, Jan, ed., 2009. *Paralely, průsečky, mimoběžky. Teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii 20. století*. Praha: Albi International. ISBN 978-80-86971-92-6.
- STORCHOVÁ, Lucie, ed., 2014. *Koncepty a dějiny. Proměny pojmů v současné historické vědě*. Dolní Břežany: Scriptorium. ISBN 978-80-87271-87-2.
- TARANENKOVÁ, Ivana, 2016. Autobiografickosť alebo stratégie legitimizovania literárnej sebaaprezentácie: k podobám autobiografickej prózy v slovenskej literatúre 19. storočia. In *Autor a subjekt*. Zostavila Lubica Schmarcová. Bratislava: Literárne informačné centrum, s. 72-95. ISBN 978-80-8119-100-8.
- TODOROV, Tzvetan, 1998. Paměť před historií. Přeložil Karel Thein. In *Politika paměti. Antologie francouzských společenských věd*. Cahiers du CEFRES, n° 13. Vedoucí publikace Françoise Mayer. Výběr a prezentace textů Alban Bensa. Praha: Francouzský ústav pro výzkum ve společenských vědách, s. 33-46. ISBN 80-902196-3-2.
- TURNER, Bryan S., 2002. Strategic generations: historical change, literary expression, and generational politics. In EDMUNDS, June - TURNER, Bryan S., ed. *Generational Consciousness, Narrative and Politics*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, pp. 13-29. ISBN 978-0-7425-1730-1.
- [VONGRE], Pavol], 1972. Očami súčasníkov. *Romboid*, roč. 7, č. 2, s. 4-14.
- YATES, Francis, [1966] 1999. *Selected Works. Volume III. The Art of Memory*. London - New York: Routledge. ISBN 0-415-22046-7.
- ZAJAC, Peter, ed., 2016. *Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV. ISBN 978-80-88746-32-4.
- ZAJAC, Peter - SCHMARCOVÁ, Lubica, ed., 2019. *Slovenský romantizmus: synopticko-pulzačný model kultúrneho javu*. Brno: Host. ISBN 978-80-7491-545-1.
- ZIEMANN, Benjamin, 2020. Generationen im 20. und 21. Jahrhundert. Zur Kritik eines problembeladenen Begriffs. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, roč. 70, č. 52-53 (Generationen), s. 4-9. ISSN 0479-611 X.

Elektronické zdroje

- BENEDEK, Kata, 2020. *Člověk a patos v čase, prostoru a obraze*. Dostupné online <https://artalk.cz/2020/11/25/clovek-a-patos-v-case-prostoru-a-obraze/>
- JUREIT, Ulrike, 2017. Generation, Generationalität, Generationenforschung, Version: 2.0. In *Docupedia-Zeitgeschichte*, 3. 8. 2017. Dostupné online http://docupedia.de/zg/jureit_generation_v2_de_2017?oldid=128472
- KABÁTEK, Aleš. Generace. In Sociologická encyklopedie. Sociologický ústav AV ČR, v. v. i. Dostupné online <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Generace> Hlavní editor Zdeněk R. Nešpor. <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Generace>.
- KAMENČÍK, Marián, 2020. Výročie smrti dvoch martýrov. *Hlohovský žurnál*, 27. 10. 2020. Dostupné online <https://hlohovskyzurnal.sk/2020/10/27/vyrocie-smrti-dvoch-martyrov/>
- WARBURG, Aby. *Bilderatlas Mnemosyne. Das Original*. Ausstellung HKV Berlin. Dostupné online https://www.hkw.de/de/programm/projekte/2020/aby-warburg/bilderatlas_mnemosyne_start.php

---

Mgr. Dana Hučková, CSc.

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.

Dúbravská cesta 9

841 04 Bratislava

Slovenská republika

E-mail: Dana.Huckova@savba.sk